

je svake vrste. Autor također smatra da niti u ekologiji niti u bioetici nije ozbiljno proučen i normativno riješen istovrsni i mnogo širi problem sukoba interesa – kome, naime, dati prednost u sukobima između ljudskih ciljeva, posebice ekonomskih, i vrijednosti bilo kojeg značajnijeg sastojka prirode – čistih voda, zraka i zemlje, šumskih, prerijskih, močvarnih i drugih biotopa? Upravo je jasan izraz specističke diskriminacije, prema Viskoviću, to što je pravna zaštita ljudi od šteta koje njima čine životinje oduvijek postojala, dok je pravna zaštita životinja od šteta koje njima čine ljudi pojava tek najnovijeg doba. Također u pravnim sustavima nalazimo nejednako pravno tretiranje različitih kategorija životinja. Kućne životinje, primjerice, pogotovo one »plemenitih« pasmina, imaju normativno i stvarno povlašteni položaj u odnosu na sve ostale zookategorije, ističe Visković. U urbanoj civilizaciji svakako je moralni i pravno najlošiji položaj privrednih životinja, dok su beskralješnjaci izvan bilo kakve moralne i pravne brige čovječanstva; oni nemaju čak ni onu zaštitu koja se daje lovnoj divljači, tako da je moguće nekažnjeno mučiti mrave, leptire, pauke. Donekle je razvijena pravna zaštita nekih naročito ugroženih vrsta, i to redovito samo sisavaca i ptica, te većih ili manjih oblasti životinjskih staništa kao nacionalnih parkova i rezervata. Najniži moralni i pravni status imaju, pak, životinje koje je čovjek odredio za borilišta, zoološke vrtove, cirkuse i laboratorijske pokuse, kao i tzv. štetočine, koji se na sve načine istrebljuju.

Na kraju knjige Visković iznosi primjere nekih pravnih sustava zaštite životinja – američkog, njemačkog, talijanskog, francuskog, švedskog, švicarskog i hrvatskog – pokazujući sličnosti i razlike tih sustava u zaštiti životinja te međunarodnih pravnih konvencija kojima se obuhvaća ta problematika. Najpravedniji i etički najispravniji pravni tretman životinje uživaju u švedskom i švicarskom te prilično u

njemačkom i američkom pravnom sustavu. Francuski i talijanski pravni sustavi najviše štite kućne ljubimce, a sve ostale životinje tretiraju uglavnom kao i druge predmete vlasništva, dok hrvatski pravni sustav gotovo uopće ne regulira tu problematiku, osim zaštite tzv. »ugroženih vrsta«, što ostavlja otvorene mogućnosti različitih zloupotreba. U desetak posljednjih stranica knjige dan je registar osoba i životinja koje je autor u knjizi navodio. Jedinu kritiku koju bismo mogli uputiti ovom, po svemu studioznom i predanom djelu, jest njegova stilska izloženost. U pojedinim dijelovima teksta, naime, rečenice su toliko »nabijene« strukturom sadržaja da zahtijevaju povećani napor pažnje, što bi nedovoljno uporne čitatelje moglo, ali samo na njihovu štetu, odvratiti od inače zanimljivog i vrlo zabavnog štiva – prave rijetkosti među našim znanstvenim izdanjima.

Branka Galić

James B. Rule

THEORY AND PROGRESS IN SOCIAL SCIENCE

University Press, Cambridge, 1997, 251 str.

O napretku kao općem filozofsko-povijesnom i socijalno-filozofskom problemu, a posebno o napretku znanosti i tehnike, napisana je nepregledna količina literature. Međutim, o napretku teorijskog uma u socijalnim znanostima nije napisano mnogo relevantnih djela koja s kritičkog stajališta procjenjuju jesu li one doista sve pouzdanije u spoznaji svoga predmeta i pridonose li boljitku društva. O tome se uglavnom sudi implicitno, što znači da se polazi od prešutne pretpostavke da socijalne znanosti »normalno« napreduju te da je to posve očigledno iz njihova razgranavanja i stalnog usavršavanja metodičko-istraživačkih instrumenata. Je li to implicitno uvjerenje točno, u kojem se smislu ono može osporavati ili braniti? To je

središnje pitanje koje razmatra James B. Rule u svojoj knjizi *Theory and Progress in Social Science (Teorija i napredak u socijalnoj znanosti)*. Rule je inače profesor na State University of New York, a problem napretka u socijalnoj znanosti glavno je područje njegova analitičkog interesa. U jednom od njegovih prethodnih radova (*Teorija građanskog nasilja*, 1988) taj je problem ozbiljno načet, a u ovoj mu se knjizi posvećuje puna i sustavna pozornost. Pored *Uvoda* (pod naslovom *Formalni i supstantivni napredak*) knjigu tvore tri dijela. Prvi se dio bavi dilemama intelektualnog napretka i mjerilima napretka. Drugi dio sadrži problematizacije nekih utjecajnih teorijskih stajališta, kao što su racionalni izbor, opća teorija T. Parsonsa i Jeffreya Alexandra, mrežna analiza i feministička socijalnoznanstvena analiza. Treći dio propituje teoriju kao ekspresiju i teoriju kao sredstvo sučeljavanja sa zbiljskim problemima. U Zaključcima Rule pregledno sažima svoja stajališta i, izražavajući nadu u napredak, pokušava odgovoriti na pitanje može li socijalna znanost rješavati društvene probleme.

Da bi što jasnije odredio karakter svojih razmatranja, Rule prije svega napominje da se on bavi napretkom teorije, a ne tehnike znanstvenog istraživanja. Nitko ne može osporiti da se istraživačke tehnike stalno razvijaju i da su danas, uz pomoć »kompjuteriziranog sređivanja podataka«, doseglye stupanj kvantifikacije i metodičke instrumentacije koji je višestruko nadmašio Durkheimovu upotrebu statističke metode. Ti uspjesi, bez sumnje, učvršćuju vjerodostojnost socijalnoznanstvenih disciplina i potvrđuju »intelektualnu virtuoznost i praktičnu korisnost socijalne znanosti«. Ali tehnike nisu teorija. Pod »teorijskim radom« Rule misli na analitičke ideje koje se mogu primijeniti na više od jednog slučaja. One, primjerice, ne zahvaćaju uzroke jednog štrajka već uzroke čitavog vala ili kategorije sličnih štrajkova. One se ne bave samo soci-

jalnim snagama koje su Hitlera dovele na vlast već analiziraju prijelaz iz pluralističke u ekstremističku politiku u različitim situacijama.

Za elaboraciju teorijskog rada važeća su dva kriterija: kriterij ekspresivnosti i kriterij djelotvornosti. Jedan govori o teoriji kao »evokaciji« društvenog iskustva a drugi pak o teoriji kao putokazu za postizanje ljudskih interesa. Ti kriteriji mogu imati divergentne implikacije s obzirom na naša stvarna nastojanja. Kriterij ekspresivnosti svodi se na uvjerljivost i privlačnost diskurzivnog formalizma. Teorijski se rad, naravno, mora truditi da njegovi iskazi budu što evokativniji odnosno što ekspresivniji u predočavanju svoje predmetnosti, ali sama ekspresivnost ne mora nužno značiti dublju spoznaju stvarnosti. Ekspresivnost se ne smije zanemariti jer se njome socijalna znanost teži što više približiti stupnju literarne intelektualnosti koja ima širok odjek i utjecaj u socio-kulturnoj sredini. Ali granica te ekspresivnosti (»teorijske estetike«) jest djelotvornost teorijskog uvida s obzirom na stvarne ljudske interese koji se prije ili kasnije vraćaju kao izazov, demanti ili trajno otvoreni problem. Ekspresivnost se ne može mjeriti, a djelotvornost može. Ona je uvijek neki doprinos. Upravo se u tome sastoji mogućnost napretka u socijalnoj znanosti. Napredak, međutim nije jednoznačan. Rule drži da valja razlikovati dvije vrste napretka: **formalni** i **supstantivni**. Formalni se napredak ogleda u akumulaciji teorijskih apstrakcija čije je »polje beskonačno« jer su mogućnosti teorijske problematizacije logički bezgranične. Pitanje je koje će od tih formalnih dostignuća impresionirati intelektualnu javnost ili privući njezinu odgovarajuću pozornost. To uvijek ovisi o umiješnosti takvih »teorijskih programa«, o tome da li oni sadrže i prezentiraju neko smisleno značenje. To je ono što se naziva »teorijskom autentičnošću« socijalnoznanstvenog bavljenja, koju Rule ilustrira brojnim imenima iz povijesti ideja, od Aristotela,

Machiavellija, A. Smitha i Burkea do Marxa, Webera, Durkheima i Schumpetera. Rulea ipak više zanima supstantivni napredak koji se ogleda u pitanju znaju li današnji profesionalni znanstvenici više od svojih prethodnika prije stotinjak godina. Nije pogrešno konstatirati da oni znaju više, odnosno da napreduju, svaki put kad se njihov doprinos, ma kako relativan, može uspoređivati s kompleksnošću društvenih problema kojima se bave. Istinski se doprinos, a to zapravo znači napredak, ne dokazuje samo povećanim brojem novih knjiga, članaka, istraživačkih izvještaja, umnoženih bibliografskih jedinica već postizanjem višeg stupnja značenja kojemu teži znanstveno-teorijski rad.

S tog stajališta Rule kritički preispituje neke od značajnijih »teorijskih programa« u suvremenoj sociologiji. Osobito se zadržava na klasičnom strukturalnom funkcionalizmu T. Parsonsa, Homansovu modelu izgradnje teorije kao deduktivne eksplanacije i na koncipiranju teorije kao kritičkog programa kakav dolazi do izražaja u radovima Wrighta Millsa i Barringtona Moorea. Parsonsova vizija društvene cjeline, svojevrsni »katalog značajki socijalnih sustava«, može se definirati kao teorijski program konsenzusa u socijalnim znanostima. Bez obzira na svojedobnu važnost tog programa, danas je malo onih koji se sociologijom bave pomoću Parsonsovih kategorija. Kritizirajući Parsonsovu »masivnu konceptualnu hipertrofiju« Homans se okreće filozofiji znanosti i najviše inzistira na pojmu zakona. Drži da svim događajima, od kretanja galaksija do elementarnog društvenog ponašanja, upravljaju zakoni te da je otkriće tih zakona i dokazivanje njihove primjene glavni posao znanosti. Odatle logički proizlazi i poimanje znanstvenog napretka kao sve sigurnijeg spoznajnog ovladavanja zakonima stvarnosti. Teorijski programi Parsonsa i Homansa, bez obzira na međusobne opreke, u biti su formalni modeli. To su »teorijske katedrale« koje

imaju referencijalnu, »oglednu« vrijednost, ali u današnjim teorijskim istraživanjima one su od male koristi. Millsov je teorijski program usmjeren protiv takvog formalizma. On polazi od toga da »organizacijsko načelo« dobrog analitičkog rada nije logički oblik analize nego njezina politička relevantnost. Stoga Mills najviše inzistira na razumijevanju promjena. Kriterij intelektualnog napretka jest prikazivanje neprihvatljivih društvenih uvjeta. No i taj se program raspao jer su se od sedamdesetih godina promijenili društveni uvjeti koji su opravdavali njegovu svrsishodnost.

Relativnost pojma napretka, koju susrećemo unutar pojedinih teorijskih programa, još je očiglednija u posebnim sociološkim analizama razvoja znanosti. Te analize pokušavaju odgovoriti na pitanje koji uvjeti utječu na brži ili sporiji znanstveni napredak. Rule razmatra dva pristupa tom pitanju: pristup Roberta Mertona sadržan u knjizi *Znanost, tehnologija i društvo u Engleskoj u 17. stoljeću* (1938) i pristup »konstruktivista« koji se javlja sedamdesetih godina. Mertona su zanimale pokretačke snage koje su dovele do procvata znanosti u Engleskoj tijekom navedenog razdoblja i stoga je obratio pozornost na utjecaje državne potpore, ekonomskih uvjeta, religijskih ideja i drugih socijalnih aranžmana. Ti su utjecaji doveli do specifičnih promjena u znanstvenim institucijama i u sadržaju znanstvenoga rada. Taj polet znanosti Merton ilustrira rastućim brojem osoba koje su se bavile znanstvenim radom i umnožavanjem značajnih otkrića i izuma. Prema njegovu mišljenju razlog brzog uspona znanosti u Engleskoj u 17. stoljeću jest **pritisak novih potreba** koje su proizašle iz porasta britanskog pučanstva. Budući da znanost ispunjava ljudske potrebe, naraštavanje tih potreba dovodi do rasta znanosti. Merton je, dakle, izložio afirmativno stajalište o progresivnoj naravi znanosti i njezinih socijalnih dostignuća. Što se znanost više razvija to su ljudske potrebe

zadovoljenije. Sedamdesetih godina Mertonovi su kritičari prigovorili da njegov pristup kanonizira društvene aranžmane i procese koji odlučuju o znanstvenom radu. Oni su pravili razliku između procesa »otkrića« u znanosti i strogo društvenih snaga u tom procesu. Zanimala ih je ne samo cijena i društvena potpora znanstvenoga rada nego i **sadržaj** znanstvenih otkrića kao predmet sociološkog razmatranja. Socijalne su faktore promatrali ne samo kao okolnosti znanstvenoga rada nego kao čimbenike koji objašnjavaju **prirodu** znanstvenog bavljenja. Slika svijeta koju oblikuje znanstveno istraživanje nosi pečat društvenih čimbenika, ali ona je istodobno predodžba o svijetu, slična predodžbama umjetnika, dramatičara, pripovjedača itd. Drugim riječima, istine koje tvore znanstveni napredak nisu zapravo **otkrivene** nego **konstruirane**. To Rule naziva »revoltom konstruktivista« u sociologiji znanosti. Posao sociologije znanosti sastoji u tome da pokazuje kako se raznovrsne istine »konstruiraju« ovisno o tome što u određenom trenutku preferiraju pojedini znanstvenici. Krajnji vid relativizma koji proizlazi iz tog pristupa jest Feyerabendovo mišljenje o krhkosti i arbitrarnosti ustanovljenih »istina« znanstvenog istraživanja.

Propitujući smisao i relativnost socijalno-znanstvenog napretka Rule se jednako kritički odnosi i prema nekim novijim orijentacijama u suvremenoj sociologiji. Ponožno se vraća Parsonsovu strukturalnom funkcionalizmu, dodajući mu i Alexanderovu verziju »rekonstruiranog Parsonsova pothvata«. Pohvalno se izražava o njihovu nastojanju da razviju **opću teoriju**, ali ta je teorija toliko »masivna« da se u njoj gubi oštrina životnih pitanja, njezin je »konceptualni organon« toliko savršen da na koncu služi samome sebi. Teorija racionalnog izbora dobro pogodava stanovite fenomene (bankovne poslove, povijesne mijene obitelji, pojave političke represije). Ti su fenomeni svakako povezani s modelom racionalnog izbora. No

oni su samo **posebi slučajevi** društvene stvarnosti i stoga se racionalni izbor ne može pod svaku cijenu primjenjivati na onim područjima iskustva gdje su potrebni i drugi teorijski pristupi. Prednost je racionalnog izbora, barem kako ga shvaća James Coleman, u tome što inzistira na dinamičkim aspektima ljudskog iskustva i naglašava da ljudski okoliš (biološki, fizički, socijalni) sve više izmiče kontroli prirode i dolazi pod kontrolu čovjeka, pojačavajući tako smisao i važnost njegovih odluka. To je istodobno i napredak spoznaje. No taj je pristup manjkav ponajprije zbog toga što zanemaruje kontekstualnu raznolikost ljudskih postupaka i odluka. Mrežnu analizu Rule uglavnom smješta u područje politoloških studija koje istražuju odnose moći, to jest motive, percepcije, mišljenja i akcije političkih aktera. Mrežna analiza **razgrađuje** kompleksne socijalne cjeline i traga za »diskretnom povezanošću ili nepovezanošću elementarnih društvenih jedinica«. Entuzijasti mrežne analize, kao uostalom i zagovornici drugih teorijskih programa, obavljaju svoj rad »sa svojevrsnom misionarskom privrženošću«. Treba im priznati da su postigli stanovite doprinose u razumijevanju socijalnih odnosa posredovanih bujicom difuznih medijskih informacija. Neki su protagonisti mrežne analize (primjerice, Granovetter) uspješno oslikali razgranate tržišne poticaje kao strukturalni okvir političkog ponašanja, ali najveći broj »dramatičnih događaja«, koji odlučuju o ponašanju stanovništva, nošen je dinamikom drugačijom od one koju »modelira mrežna teorija«. Kad je riječ o feminističkoj analizi, Rule se protivi mišljenju brojnih znanstvenika koji teško priznaju da je to teorija u pravom smislu riječi te cijelu feminističku tradiciju promatraju kao autsajdersko mišljenje vezano za jedan socijalni pokret. Istina, feministička se socijalna znanost razlikuje od drugih teorijskih programa, ali treba reći da i najapstraktnije, čisto akademske teorije imaju svoje sklonosti prema ovom ili onom

obliku društvene i političke prakse. Prema tome, feminizam je teorijski program koji je za mnoge visokoobrazovane generacije predstavljao značajno sredstvo razumijevanja društvenog života. Taj je program, u odnosu na druge, vođen nastojanjem da oblikuje kvalitativno različito načelo analize primjereno »feminističkoj perspektivi«. Rule drži da taj cilj nije postignut i da se ne može govoriti o jedinstvenom sklopu feminističkog mišljenja. Feminističke su studije, dakako, ostvarile specifičan napredak u teorijskom razumijevanju jednog socijalnog pokreta, ali ta posebna perspektiva ili interes ipak se ne može generalizirati.

Ta razlika ili međuodnos posebnog i općeg vrlo je značajna za ocjenu napretka ili zbiljskog doprinosa u socijalnoj znanosti. Riječ je naime o tipu pitanja kojima se socijalna znanost bavi. Rule drži da treba praviti razliku između **prvorazrednih** (»povijesno trajnih«) i **drugorazrednih** pitanja. Budući da proizlaze iz »endemskih napetosti« samog društvenog života, prvorazredna pitanja zauzimaju osobito mjesto u teorijskom životu socijalnoznanstvenih disciplina. Takva su pitanja, primjerice: koji su uzroci devijantnosti; koji društveni uvjeti utječu na razvoj zrele osobnosti; koji uvjeti pogoduju ekonomskom rastu; koji uvjeti pogoduju međunarodnom miru; koje su granice promjena obiteljske organizacije; koliko je društvena stratifikacija bitna za produktivnost i kohezivne društvene veze u kompleksnom društvu; odakle proizlazi građansko nasilje. Na ta se pitanja analitičari uvijek iznova vraćaju. Stoga ona daju mogućnost za oblikovanje smislenih kriterija socijalnoznanstvene spoznaje. Ona su predmet **zajedničkog** analitičkog nastojanja, o njima svi želimo što više znati, s njima se opravdano povezuje mjerljivost supstantivnog napretka. No nisu važna samo prvorazredna pitanja. Postoje pitanja koja »upadaju u oči« ali ne moraju biti toliko izazovna u neposrednom socijalnom iskustvu. Ta takozvana drugoraz-

redna pitanja bitno su vezana za »analitičke strukture« što ih stvaraju socijalni znanstvenici. Primjerice: sudjeluju li bijeli ovratnici u proizvodnji na isti način kao radnici koji proizvode stvari; jesu li sve institucije u skladnom društvu međusobno nužno integrirane; je li legitimno koristiti statistike za dokazivanje populacijskih odnosa; je li Poljska krajem šesnaestog stoljeća europska »periferija« ili »poluperiferija«. Ta pitanja katkad pobuđuju opsesivno zanimanje i »pretvaraju se u ciljeve po sebi«. U njima se može napredovati, ali taj napredak nema opće »pragmatičko« značenje.

Rule u svojoj knjizi izlaže **pragmatički** a ne cjeloviti pogled na socijalnu znanost. On naime drži da najznačajnija pitanja kojima se bavi teorijska socijalna znanost nisu »definirana samo našim teorijama« nego su zajednička socijalnim znanstvenicima i raznovrsnim, širokim i difuznim skupinama sudionika društvenog života. Iz takvog stajališta proizlazi jedno »priлично škakljivo pitanje«: koji bi oblik trebali imati javno prihvatljivi doprinosi znanstveno-teorijskog rada? Drugim riječima: kako socijalni znanstvenici trebaju poimati javnu korisnost svoga rada i koji scenarij trebaju slijediti da bi ta korisnost bila što veća? Postoji jedna utjecajna i dugotrajna misaona struja koja nudi optimistički i jednostavni odgovor na ta pitanja. Riječ je o tradiciji koja počinje sa Saint Simonom i Comteom i koju, sve do sredine ovoga stoljeća, nastavljaju američki funkcionalisti. U toj se tradiciji teorijsko istraživanje poima kao temelj rješavanja društvenih problema. Smatra se da između apstraktnih socijalnoznanstvenih doprinosa i društvene prakse vlada isti odnos kao između prirodnoznanstvenih doprinosa i rada inženjera. Znanje o društvenim procesima sve je potpunije i sve su izglednije mogućnosti da se fizički i društveni okoliš oblikuje sukladno ljudskim potrebama. Taj »beskonfliktni optimizam«, kakav je primjerice bio svojstven Durkheimu, počiva na uvjerenju o podu-

darnosti teorijskog napretka i poboljšanja društvenih uvjeta. Ta je ideja bila toliko izražajna da je vrlo često »razoružavala« kritičke odgovore koje zaslužuje. Podjednako su je respektirali socijalni znanstvenici i široka javnost i njezina se važnost aktualizirala u ciklusima. Prethodne su generacije u Sjedinjenim Državama govorile da javni život opterećuju teški društveni problemi te da su socijalni znanstvenici »prirodni čimbenici njihova rješavanja«. Za ilustraciju te tvrdnje Rule navodi izvještaj eksperata Nacionalne Akademije znanosti iz 1969. godine, u kojemu se kaže: »Naše društvo više ne smije odlagati sučeljavanje s velikim društvenim problemima. Društvene su znanosti, dugoročno gledano, naša najveća nada za dubinsko razumijevanje problema i iznalaženje sredstava za smanjivanje napetosti i poboljšanje našeg zajedničkog življenja«.

No prošlo je vrijeme kada su takve izjave mogle pobuditi veliku pozornost, a čini se da ni sami socijalni znanstvenici nisu više skloni takvim postupcima. Krajem dvadesetog stoljeća došlo je do »javnog raščaravanja« socijalne znanosti i to je vjerojatno razlog zbog kojeg se od nje ne očekuju sigurna rješenja za društvene probleme. Ali danas svatko želi znati više o postojećim problemima. Njihovo rješavanje izaziva golemu pozornost. U najvećem broju društvenih problema dolazi do izražaja suprotstavljenost vrijednosti i interesa. Siromaštvo, rasne napetosti, ekološki nered, nezaposlenost – to su sukobi oko kojih nema jedinstvenih stajališta, to nisu problemi jednaki za sve. Nekim je dijelovima društva u interesu da se i dalje zadrže uvjeti koji generiraju takve probleme. Ono što neke interesne grupe doživljavaju kao »rješenje« za druge je »problem«, i obratno. Nezaposlenost se, primjerice, općenito smatra velikim problemom, ali u optici menadžera, investitora i vladinih ekonomskih planera određeni stupanj nezaposlenosti ima pozitivne učinke jer, navodno, disciplinira dohodnone zahtjeve i sprječava inflaciju.

Taj »trezvni« tip rasuđivanja mnoge je mislioce naveo na uvjerenje da socijalna znanost nema gotovo nikakvu pozitivnu ulogu u javnim poslovima. Jer ako su društveni uvjeti silno opterećeni sukobima, koji jednima donose prednosti a drugima nevolje, kako onda socijalna znanost uopće može zagovarati bilo kakav opći interes?

Rule, međutim drži da je tako »prizemljeno« pitanje krajnja simplifikacija. Istina je da poremećeni uvjeti mogu biti bremeniti »krajnjim oprekama između vrijednosti i interesa«. Moguće je, primjerice, pojmiti svjetonazorski sukob između muslimanskih fundamentalista i čikaške libertarijanske škole oko javne politike obitelji. Tu je riječ o neizbježnom sukobu koji proizlazi iz dijametralno različitih pogleda na »dobro društvo« Nikakve informacije ni uvidi socijalne znanosti nisu u stanju pomiriti sukobljene strane i dovesti do konačnog suglasja. No Rule ističe da rasprave o društvenoj praksi, u kojima sudjeluje većina socijalnih znanstvenika, ne doprijevaju do takvih krajnosti. U većini tih kontroverzi riječ je o nastojanjima da se svladaju aktualne konzekvencije različitih vrijednosti i interesa, i to u situacijama kada sukobljene strane ipak imaju nešto zajedničko. Primjerice, u kontroverzama što ih izaziva problem okoliša rasprava se najčešće vodi o tome koja je cijena mjera ekološke zaštite, naime kako se one odražavaju na zaposlenost, ekonomski rast, javnu dobrobit. Isto tako, u javnim prijemima oko zločina rasprava se vodi o tome kako bi trebalo smanjiti nasilje i strah i koja je cijena tih nastojanja za sve članove zajednice. U svim tim razmatranjima socijalna znanost može igrati iznimnu ulogu. Tu je, naravno, i neizbježna tema društvene nejednakosti koja u raspravu uvodi širok registar pitanje, od izdvajanja za obrazovanje do politike blagostanja. Posve je evidentno da izrazite strasti koje karakteriziraju tu raspravu proizlaze iz nedvojbeno različitih interesa i vrijednosti. Riječ je, dakako, o tome da

neki ljudi preferiraju više ili manje egalitarne aranžmane kao samorazumljive ciljeve i ta empirijska činjenica naizgled ne dopušta nikakvo teorijsko »pokriće«. No stanoviti elementi tih rasprava zadiru u pitanja koja su eminentno područje socijalnoznanstvene analize. Mali je broj ljudi spreman prihvatiti maksimalno ili minimalno moguću stratifikaciju a da pritom ne gleda koje to implikacije ima za druge interese i vrijednosti. Jedni žele znati koliko gube s porastom nejednakosti, osobito kad je riječ o dobrobiti djece i drugih zavisnih članova zajednice. Drugi pak žele znati što se ekonomski postiže smanjivanjem potpore za one na dnu društvene hijerehije, kako to utječe na resurse koji služe investiranju kapitala. Treći pak žele znati koji su to potencijalni dobitci od redistributivne politke, vodi li ona većoj produktivnosti radne snage i poboljšanju kvalitete javnog života.

Sve su to, naravno, složena pitanja koja često i žestoko osporavaju kako socijalni znanstvenici tako i nestručnjaci. Ali Rule tvrdi da su to upravo ona pitanja u kojima teorijska analiza, za kakvu se on zalaže, mora igrati **kritičku** ulogu. Ona se istodobno odnosi na sve vrste problema, na »prvorazredna« i »drugorazredna« pitanja. Sučeljavanje sa zločinom, primjerice, mora voditi računa o razlikama s obzirom na strogost sankcija protiv zločinaca. Svaki razumni pokušaj sučeljavanja sa zločinom mora također polaziti od prosuđivanja ključnih pitanja kao što su društveni uvjeti i procesi koji dovode do porasta zločina ili snage i postupci koji omogućuju njegovo suzbijanje. Rijetko se socijalnoznanstvenim uvidom može, na odlučan i konačan način, razriješiti javni prijevor o problemima te vrste. Naše je razumijevanje tentativno i kontekstualno uvjetovano, a u takvim prosudbama igraju ulogu i mnogi drugi faktori. Ono što se socijalnoznanstvenim uvidom u konačnici može postići jest **smanjivanje razložitog nesuglasja o pitanjima društvene prakse**. Koliko god to smanjenje bilo

skromno u odnosu na naša priželjkivanja, ta nas intencija ipak dovodi u bolji položaj spram zahtjeva društvenog života kojima se bavimo.

U svakom slučaju, sučeljavajući se s raznovrsnim, složenim i teškim situacijama, nužno se služimo nekim teorijskim uvidom. Kada se, na primjer, bavimo građanskom pobunom, znamo da proračun individualnih i kolektivnih cijena i dobitaka igra važnu ulogu u oblikovanju militantnog djelovanja. Drugim riječima, aktivisti se djelatno očituju ili obuzdavaju ovisno o svojoj percepciji dobitaka ili gubitaka koji bi mogli proizaći iz njihove akcije. U tom je sklopu moguća i represija. Na profiliranje militantnog djelovanja utječu i »jasni signali« kojima vlada ili drugi aktivisti odgovaraju na razne vrste aktivizma. Takvi uvidi, dakako, ne moraju nužno značiti da smo postigli potpunu spoznaju problema i da se možemo uljuljkivati u samozadovoljstvu. No oni svakako poboljšavaju ili upotpunjuju razumijevanje aktivizma kao »nereflektiranog odvijanja emocionalnih impulsa koji obilježavaju početne stadije javnog spora«. Rule tome dodaje primjer **karizmatičkih pokreta**, imajući pritom na umu izvorna Weberova nadahnuća i njihovo nastavljanje u novijim istraživanjima. Poznato je da takve pokrete, bili oni politički ili religijski, odlikuju osobite strukture moći i specifični potencijali djelovanja. Vođama takvih grupa manje je stalo do toga da zagovaraju interese privrženika nego do toga da definiraju »zbiljske interese grupe kao cjeline«. To znači da su te grupe, u sučeljavanju s represivnim silama masovnog samorušilaštva, mnogo spremnije prihvatiti visoku cijenu svoga djelovanja nego što su to ostale političke i religijske formacije.

Navodeći još neke primjere, Rule se pita što znamo o ulozi transnacionalnih organizacija u smirivanju međunarodnih sukoba. Pojedine su države, čini se, spremne odreći se nekih svojih posve neposrednih kratkoročnih interesa ukoliko im među-

narodne organizacije obećavaju ispunjenje stanovitih dugoročnih probitaka. O tome svjedoče organizacije koje se bave ustrojavanjem i proširivanjem svjetske trgovine ili koordinacijom ekološke politike. »Priznavanje uloge takvih organizacija nipošto ne znači poricanje snage samointeresa u odnosima među nacijama. Ali to je za nas ipak bolje od ultra-hobbeovskog modela nadređenosti kratkoročnog interesa«. Nadalje, općenito je poznato da puka činjenica socijalne pripadnosti (sudjelovanje u raznim oblicima udruživanja, od obitelji do šire zajednice) dovodi do raznovrsnih posljedica koje utječu na mentalno i psihološko stanje ljudi. Takvi odnosi naizgled osiguravaju zaštitu ne samo od samoubojstva, kako to pokazuje klasična Durkheimova analiza, nego i od brojnih drugih mentalnih i psihičkih poremećaja. Taj uvid istodobno potvrđuje vjerodostojnost Durkheimovih strogo teorijskih ideja o društvenom ustrojstvu ljudskog iskustva i daje niz praktičkih putokaza za oblikovanje i poboljšavanje društvenih aranžmana.

Vrijednost takvih socijalnoznanstvenih uvida znatno nadmašuje puko »ekspresivno značenje« uobičajenih teorijskih iskaza. Bez obzira na to daje li nam takvo razumijevanje stvari potpunu sigurnost ili nas možda navodi na samozadovoljnu kontemplaciju, ostaje činjenica da postoje problemi koji nas nagone da steknemo što više spoznaja o društvenom svijetu. Ovdje Rule namjerno naglašava zamjenicu »mi« (da »mi steknemo što više znanja...«) kako bi time istaknuo što je moguće inkluzivniju narav socijalnoznanstvene spoznaje. Socijalnoznanstveni uvidi tvore teško stečeno poimanje zamršenih i izazovnih snaga koje oblikuju, a vjerojatno će i dalje oblikovati naše socijalno iskustvo. Oni ne teže za tim da formuliraju »teorije o svemu« ili konačne sudove o krajnjoj naravi karizmatskog autoriteta, međunarodnog sukoba, društvenog blagostanja, građanske pobune itd. Oni daju nešto mnogo značajnije:

primjereno razumijevanje snaga i okolnosti s kojima se moramo nositi jer zadiru u naše životne interese. No sama činjenica da socijalnoznanstvena istraživanja dopijevaju do sve šireg opsega znanja nipošto ne znači, ili ne mora odmah značiti, da nam je svima bolje, da smo manje podložni fantazijama i da su naša nastojanja prema boljem društvenom životu lišena samoobmana. Pa ipak, ako se »fond« socijalnoznanstvenih uvida povećava tada legitimno možemo ustvrditi da znanstveno-teorijski rad ostvaruje »autentičan intelektualni napredak«.

Rade Kalanj

Raymond Boudon

LE SENS DES VALEURS

Presses Universitaires de France, Paris, 1999, 397 str.

Izricanje vrijednosnih sudova jedna je od nerazdvojnih dimenzija ljudskog života, djelovanja i sveukupnog komunikacijskog odnošenja. Stoga je problem vrijednosti vrlo stara, ključna i krajnje prijeporna tema filozofije, humanističkih znanosti, psihologije i sociologije. Što su to vrijednosti i kakav je njihov odnos prema činjeničnim istinama ili racionalno-znanstvenim spoznajama — to je pitanje koje se proteže kroz cijelu povijest umovanja o čovjeku, svijetu i društvu. U modernoj sociologiji gotovo da i nema autora koji se nije, barem metodički, suočio s tim nezaobilaznim pitanjem. Njime se, tematski usredotočeno, bavi i Raymond Boudon u svojoj knjizi *Le sens des valeurs* (Smisao vrijednosti). Boudona se danas, ne bez razloga, uvrštava među prva imena francuske i svjetske sociologije. Profesor je na Sorboni i član British Academy, Academia Europaea i American Academy of Arts and Sciences. Autor je prepoznatljiva opusa u kojemu su osobito značajne knjige: *Čemu služi pojam strukture*, *Nejednakost šansi*, *Izopačeni učinci i društve-*